

Чорна О. М.*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ВПЛИВ ТЕМПЕРАМЕНТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА РОЗВИТОК ЇХНЬОЇ ФАНТАЗІЇ

THE INFLUENCE OF THE TEMPERAMENT OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN ON THE DEVELOPMENT OF THEIR IMAGINATION

У запропонованій статті наголошується на необхідності розвитку фантазії молодших школярів як важливого чинника становлення їх творчої особистості. Підкреслюється, що молодший шкільний вік є сензитивним періодом для розвитку фантазії, а тому завданням сучасної початкової школи є використання сприятливого для розвитку цієї психічної функції періоду.

На основі теоретичного аналізу сучасних наукових психолого-педагогічних досліджень визначено основні напрями вивчення проблеми розвитку фантазії у молодших школярів. Складність проблеми розвитку творчої особистості визначається наявністю великої кількості різнопланових факторів, що впливають на розвиток творчості, зокрема фантазії, яка є основною характеристикою творчої особистості, її діяльності.

Спостерігається наявність в творчості дітей біологічних передумов, що проявляються, зокрема, в кореляційних зв'язках між показниками фантазії і типами темпераменту. Представлено результати емпіричного дослідження впливу темпераменту на розвиток фантазії учнів. Кореляційний аналіз показав, що існують як позитивні, так і негативні зв'язки між типами темпераменту і показниками критеріїв вербальної і невербальної фантазії (продуктивністю, гнучкістю, оригінальністю, розробленістю).

З'ясовано, що регулюючий вплив батьків, учителів, шкільних психологів на учнів з різними типологічними особливостями має важливе значення для розвитку їхньої фантазії. Наголошено, що розвиток фантазії молодших школярів завжди повинен бути в полі зору вчителів, батьків, шкільних психологів, оскільки це сприяє вдосконаленню творчих здібностей дітей, розвитку їх творчої особистості. Запропоновано рекомендації батькам, учителям, шкільним психологам, щодо урахування типу темпераменту молодших школярів у розвитку їх фантазії, повноцінної творчої діяльності загалом.

Ключові слова: творча особистість, молодші школярі, розвиток фантазії, типи темпераменту.

In the proposed article emphasizes the need to develop the imagination of younger schoolchildren as an important factor in the formation of their creative personality. It is emphasized that primary school age is a sensitive period for the development of imagination, and therefore the task of a modern primary school is to use a period favorable for the development of this mental function.

Based on the theoretical analysis of modern scientific psychological and pedagogical research, the main areas of study of the problem of fantasy development in younger schoolchildren are determined. The complexity of the problem of the development of a creative personality is determined by the presence of a large number of diverse factors that affect the development of creativity, in particular fantasy, which is the main characteristic of a creative personality, its activity.

The presence of biological prerequisites in children's creativity is observed, which are manifested, in particular, in correlations between indicators of fantasy and types of temperament. The results of an empirical study of the influence of temperament on the development of pupils' imagination are presented. Correlational analysis showed that there are both positive and negative relationships between temperament types and criteria indicators of verbal and non-verbal fantasy (productivity, flexibility, originality, development).

It was found that the regulatory influence of parents, teachers, and school psychologists on students with different typological characteristics is important for the development of their imagination. It is emphasized that the development of the imagination of younger schoolchildren should always be in the field of view of teachers, parents, school psychologists, as it contributes to the improvement of children's creative abilities, the development of their creative personality. Recommendations are offered to parents, teachers, school psychologists regarding taking into account the type of temperament of younger schoolchildren in the development of their imagination, full-fledged creative activity in general.

Key words: creative personality, younger schoolchildren, development of imagination, types of temperament.

Вступ. Одним із стратегічних завдань реформування освіти в Україні, проголошених у низці нормативно-правових освітніх документів, зокрема Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепції «Нова українська школа», Державному стандарті початкової освіти є забезпечення найбільш сприятливих умов для розвитку особистості і творчої самореалізації підростаючого покоління.

Реалізація цього завдання у початковій школі може бути здійснена за умови продуктивного використання у навчальній діяльності тих психологічних надбань дошкільного віку, які утворюють внутрішні ресурси подальшого особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку. Одним із таких ключових новоутворень дітей дошкільного віку виступає фантазія, яка є основною характеристикою творчої особистості, її діяльності (О. Губенко [1], В. Кли-

менко [2], Г. Костюк [3], О. Кульчицька [5], В. Моляко [11], В. Рибалка [8], В. Роменець [9], С. Сисоєва [5], О. Савченко [10], Шрагіна Л.І. [4]).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі психологи й педагоги приділяють увагу вивченню окремих аспектів проблеми розвитку фантазії, зокрема формуванню фантазії на ранніх стадіях онтогенезу, психологічних механізмів її функціонування (О. Голюк, І. Грузинська, В. Іванова, В. Кудрявцев, Н. Мацько, Н. Палагіна, Н. Пахальчук, Л. Подоляк, О. Рослякова), розвитку фантазії обдарованих дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (І. Карабаєва, М. Коновальчук, Т. Яценко), розвитку фантазії дітей із особливими потребами (К. Речицька, К. Сошина), розвитку фантазії як компонента становлення суб'єктності молодших школярів (І. Тітов), технологій розвитку фантазії у молодших школярів (І. Барташнікова, О. Барташніков, С. Гін, Л. Макрідіна, Є. Сапогова, Л. Субботіна, О. Тетеріна, Л. Ткач, Л. Шрагіна).

Мета дослідження – емпірично дослідити особливості впливу темпераменту молодших школярів на розвиток їхньої фантазії.

Виклад основного матеріалу. Складність проблеми розвитку творчої особистості визначається наявністю великої кількості різнопланових факторів, що впливають на розвиток творчості, зокрема фантазії, яка є основною характеристикою творчої особистості, її діяльності. Нині визнається як соціальна сутність здатності до творчості, так і природна її обумовленість. Проте вивчення соціальних та біологічних аспектів відбувається нерівномірно. Найбільша увага приділяється створенню спеціальних умов, що сприяють розвитку творчості, в той час як її природні механізми визнаються багатьма науковцями, але практично не досліджуються.

До біологічно обумовлених підструктур особистості належить, перш за все, темперамент. Спостерігається наявність в творчості дітей біологічних передумов, що проявляються, зокрема, в кореляційних зв'язках між показниками фантазії і типами темпераменту.

Відповідь на наявність в творчості вродженого біологічного фактору можна отримати в тому випадку, якщо виявити зв'язок фантазії з типологічними особливостями властивостей нервової системи, які мають генетичну обумовленість. Кореляційний аналіз показав, що існують як тісні позитивні, так і негативні зв'язки між типами темпераменту і показниками фантазії.

З метою емпіричного дослідження впливу темпераменту на розвиток фантазії у молодших шко-

лярів нами були використані методики: «Короткий тест творчого мислення» Е. Торренса, а саме – другий субтест фігурної батареї тесту – «Завершення фігур» [6], тест «Вербальна фантазія» Р. Немова [6], об'єктивна методика визначення темпераменту – хронометрична проба Б. Цуканова [7].

У дослідженні було задіяно: 52 учні 1-х класів, 50 учнів 2-х класів, 51 учень 3-х класів, 50 учнів 4-х класів комунального закладу «Навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – гімназія № 30 імені Тараса Шевченка Вінницької міської ради», комунального закладу «Спеціалізована загальноосвітня школа І ступеня з поглибленим вивченням іноземних мов № 25 Вінницької міської ради», Тульчинської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 2 Тульчинської районної ради Вінницької області.

Було проаналізовано середні складових і інтегральних показників фантазії у групах з різними типами темпераменту. Після чого застосовувався однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA (критерій Фішера).

Розподіл учнів за типами темпераменту з досліджуваної вибірки наступний: холериків – 12% (24 учні), сангвініків – 30% (60 учнів), меланхоліків – 32% (65 учнів), флегматиків – 26% (54 учні).

Показники продуктивності як невербальної, так і вербальної фантазії (табл. 1.) значно вищі в сангвініків і холериків, ніж меланхоліків і флегматиків. Це може бути пояснено функціонуванням нервової системи відповідного типу. Чим швидше відбуваються процеси збудження, тим швидше індивід включається в роботу.

Виявлено, що сангвініки і холерики, які за своєю природою є швидкими досить швидко включаються у роботу, пропонують більшу кількість ідей за одиницю часу, а тому проявляють більшу продуктивність, ніж флегматики і меланхоліки, які за своєю природою є повільними, а тому повільно включаються у роботу, вони схильні проявляти меншу продуктивність, а тому, відповідно, пропонують меншу кількість відповідей за одиницю часу. Це пов'язано з тим, що сангвініки і холерики легко справляються з завданнями, які обмежені у часі, вимагають швидкого прийняття рішень. У стресових ситуаціях такі діти здатні швидко мобілізувати свої сили для ефективного вирішення завдання. Разом із тим, не можна залишити поза увагою той факт, що в сангвініків показники продуктивності, як невербальної, так і вербальної фантазії перевищують відповідні показ-

Таблиця 1

Показники продуктивності фантазії за типами темпераменту

	Темперамент	Холерик		Сангвінік		Меланхолік		Флегматик		N
		Сер.	Стд. відх.	Сер.	Стд. відх.	Сер.	Стд. відх.	Сер.	Стд. відх.	
1	«Завершення фігур» Продуктивність	7,88	1,18	8,26	1,46	7,39	1,20	7,31	0,87	203
2	«Вербальна фантазія» Продуктивність	2,17	0,58	2,27	0,74	2,02	0,61	1,92	0,60	203

ники холериків, що пояснюється слабкою можливістю останніх контролювати процеси збудження – вони легко включаються й починають роботу, але часто-густо надмірно збуджуються, що заважає їм давати відповіді в більш складних ситуаціях.

Відповідно флегматики і меланхоліки, яким притаманна більша пасивність, повільність включення у роботу, схильність до виконання монотонної роботи, що вимагає ретельного, детального опрацювання, а також тривожність, розгубленість, загальмованість в екстремальних ситуаціях (у нашому випадку, обмеженість у часі, присутність експериментатора, нове незнайоме їм завдання) мають показники продуктивності значно нижчі. Причому, флегматики є найменш продуктивними.

Відомо, що для відносно інертної нервової системи досить важкими є завдання, що вимагатимуть швидкого реагування на все нове. Так само як для людей з рухливою нервовою системою будуть пропонуватися завдання, що вимагатимуть від них неквапливості, шаблонності, стереотипності дій, то така робота буде їх пригнічувати, буде для них нецікавою.

Аналогічну попередній ситуації спостерігаємо ситуацію відносно гнучкості фантазії (табл. 2).

Можна говорити про те, що сангвініки і холерики здатні оперувати більшою кількістю категорій, легко переключаються з одного класу об'єктів на інший. Флегматики і меланхоліки, навпаки, характеризуються меншою здатністю до переключення з одного класу об'єктів на інший. Цей показник фантазії дозволяє відрізнити дітей, які проявляють гнучкість у процесі розв'язання проблем від тих, хто проявляє ригідність в їх розв'язанні. А. Маслоу, зокрема, серед факторів, що гальмують, блокують творчий процес, називав ригідність мислення -стереотипність думок, звичка розв'язувати типові задачі стандартним способом, що може бути також результатом навчання в школі [цит. за 12]. В ситуаціях, коли пропонується завдання на виконання якого обмежений час флег-

матики й меланхоліки можуть проявляти ригідність за показником гнучкості фантазії, так як їм потрібно ретельно продумувати варіанти вирішення завдання. Таким дітям потрібно досить багато часу для опрацювання і вирішення завдання, глибокого занурення у проблему, а тому у них частіше виникають складнощі з переключенням уваги з однієї категорії об'єктів на іншу, особливо, коли потрапляють у ситуацію неочікуваного виконання незнайомих завдань ще й у швидкому темпі.

Показники розробленості як невербальної, так і вербальної фантазії є вищими у флегматиків і меланхоліків, оскільки для них характерна схильність до виконання роботи, що потребує ретельного, детального опрацювання кожного завдання (табл. 3). Такі діти дають меншу кількість відповідей за одиницю часу, проте ці відповіді детальніше розроблені. Сангвінікам і холерикам притаманне швидке включення у роботу й швидке виконання завдання, що обумовлює зниження зосередженості на деталізації, розробленості запропонованих рішень. Сангвінікам і холерикам притаманне швидке включення у роботу й швидке виконання завдання, що обумовлює зниження зосередженості на деталізації, розробленості запропонованих рішень.

Що стосується показників оригінальності невербальної і вербальної фантазії, то виявилось, що у сангвініків і меланхоліків вони є вищими, ніж у холериків і флегматиків (табл. 4).

Діти-флегматики, які за своєю природою є повільними включаються у роботу повільно, а оскільки всі завдання обмежені часовим інтервалом, то не в змозі справитися з ними і розкрити свій, можливо, наявний творчий потенціал.

За допомогою однофакторного дисперсійного факторного аналізу ANOVA (критерій Фішера) виявлено статистично значущий вплив фактору темпераменту на показник оригінальності невербальної фантазії і показники продуктивності, гнучкості, оригінальності вербальної фантазії на рівні значущості $p \leq 0,05$ (табл. 5).

Таблиця 2

Показники гнучкості фантазії за типами темпераменту

	Темперамент	Холерик		Сангвінік		Меланхолік		Флегматик		N
		Сер.	Стд. відх.	Сер.	Стд. відх.	Сер.	Стд. відх.	Сер.	Стд. відх.	
1	«Завершення фігур» Гнучкість	7,12	1,57	6,63	1,40	6,38	1,34	6,26	1,41	203
2	«Вербальна фантазія» Гнучкість	1,88	0,59	1,76	0,70	1,51	0,66	1,42	0,58	203

Таблиця 3

Показники розробленості фантазії за типами темпераменту

	Темперамент	Холерик		Сангвінік		Меланхолік		Флегматик		N
		Сер.	Стд. відх.	Сер.	Стд. відх.	Сер.	Стд. відх.	Сер.	Стд. відх.	
1	«Завершення фігур» Розробленість	19,13	2,20	20,90	2,69	24,75	2,46	22,95	2,05	203
2	«Вербальна фантазія» Розробленість	1,68	0,64	1,73	0,67	1,92	0,68	2,08	0,54	203

Свого часу В. Сухомлинський звернув увагу на відмінності в уяві дітей залежно від їхнього темпераменту. Ось як описує це сам педагог. «На що схожі дерева, які ростуть на схилах яру?» – запитую я, звертаючись до дітей... І ось я бачу, що в однієї дитини потік думок тече бурхливо, стрімко, народжуючи все нові образи, в іншої – як широка, повноводна, могутня, тасмнича в своїх глибинах, але повільна ріка. Навіть непомітно, чи є в цієї ріки течія, але вона сильна й нестримна, її не повернути в нове русло, у той час як швидкий, легкий, стрімкий потік думки інших дітей можна, так би мовити, перегородити, і він відразу рине в обхід. Ось Шура побачив у кронах дерев череду корів, та варто було Сергійкові запитати: «А де ж вони пасуться, адже там немає трави?» – як думка Шури спрямувалася новим руслом: це вже не корови, а хмари, що спустилися на ніч відпочити на землі... От тобі й придумав Мишко! У той час, як над нашими головами пролітали яскраві, живі образи, ріка його думки текла своїм руслом... Саме такі мовчазні тугодуми ой як страждають на уроках. Учителеві хочеться, щоб ученя швидше відповідав на запитання, його зазвичай не обходить, як мислить дитина, йому вийми та поклади відповідь і діставай оцінку. Йому й невтямки, що неможливо прискорити течію повільної, але могутньої ріки. Нехай вона тече згідно зі своєю природою, її води обов'язково досягнуть наміченого рубежу, але не поспішайте, будь-

ласка, не нервуйте, не підхльостуйте могутню ріку березовою лозинкою оцінки – нічого не допоможе» [цит. за 12].

На сьогоднішні єдині вимоги сучасної школи все ще, на превеликий жаль, не враховують особливостей роботи з представниками різних типів темпераменту. Проте труднощі, які виникають в учнів під час засвоєння того чи іншого навчального матеріалу, виконання того чи іншого завдання, можуть бути пояснені саме особливостями їхніх типів темпераменту.

Залежно від умов формування особистості кожний тип темпераменту може характеризуватися комплексом як позитивних, так і негативних психологічних рис: «кращих» чи «гірших». Тільки позитивних чи лише негативних темпераментів не існує. Завдання вчителя полягає, отож, не у тому, щоб у процесі індивідуальної роботи з дитиною переробляти один тип темпераменту на інший, а в тому, щоб планомірною і систематичною роботою домагатися, з одного боку, розвитку властивих кожному темпераменту позитивних якостей, а з іншого боку, позбавлення чи послаблення тих недоліків, які вже почали проявлятися у поведінці дитини.

Слід зазначити, що немає кращих і гірших темпераментів – кожен із них має свої позитивні сторони, і тому головні зусилля повинні бути спрямовані не на його виправлення, а на розумне використання в конкретній діяльності його основних переваг.

Таблиця 4

Показники оригінальності фантазії за типами темпераменту

	Темперамент	Холерик		Сангвінік		Меланхолік		Флегматик		N
		Сер.	Стд. відх.	Сер.	Стд. відх.	Сер.	Стд. відх.	Сер.	Стд. відх.	
1	«Завершення фігур» Оригінальність	7,43	2,93	8,61	2,79	8,26	2,99	7,36	2,38	203
2	«Вербальна фантазія» Оригінальність	1,86	0,79	2,08	0,82	2,12	0,76	1,44	0,59	203

Таблиця 5

Показники дисперсійного аналізу щодо впливу фактору темпераменту на показники фантазії

		Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	Знч.
«Завершення фігур» Оригінальність	Між групами	2,050	3	0,683	2,695	0,049
	Всередині груп	80,216	199	0,403		
	Всього	82,266	202			
«Вербальна фантазія» Продуктивність	Між групами	284,917	3	94,972	3,215	0,024
	Всередині груп	5878,975	199	29,543		
	Всього	6163,892	202			
«Вербальна фантазія» Гнучкість	Між групами	203,259	3	67,753	4,510	0,004
	Всередині груп	2989,696	199	15,024		
	Всього	3192,956	202			
«Вербальна фантазія» Оригінальність	Між групами	1398,747	3	466,249	3,662	0,013
	Всередині груп	25339,795	199	127,336		
	Всього	26738,542	202			

Сангвініків можна охарактеризувати такими ознаками: сильні, врівноважені, рухливі. Сангвініки легко пристосовуються до нових людей, нового середовища, нових вимог.

Сангвініки дуже енергійні, надзвичайно активні. З задоволенням беруться за нову справу. Здатні довго працювати без втоми. Але за умови, коли робота їх цікавить. Якщо вона не дуже захоплює, можуть покинути все не довівши до кінця. Довготривалих і копітких справ уникають зовсім. Не варто давати їм завдання, пов'язані з довготривалим і монотонним виконанням. Діти-сангвініки намагаються займатися тільки легкою, приємною і цікавою для них діяльністю й уникають складного, неприємного, нецікавого. Їхня увага нестабільна, вони уникають труднощів, надто поспішають з прийняттям рішень. Тому необхідно виробляти в них стійкий інтерес, терпіння, цілеспрямованість, звичку сумлінно виконувати й доводити розпочату справу до кінця. До критики ставляться досить спокійно. Їх легко дисциплінувати, оскільки вони швидко виробляють потрібні навички й перебудовують свою поведінку без труднощів.

Холериків можна охарактеризувати за такими ознаками: сильні, неврівноважені, рухливі. Діти-холерики наділені великим життєвим тонусом, надзвичайною активністю, енергійністю, непосидючістю. Вони нестримані, нетерплячі, запальні. Швидко збудження веде до того, що вони мало роздумують і відразу діють. Холерики швидко включаються в будь-яку роботу, і так само швидко переключаються на іншу, не закінчивши розпочату. Розпочату справу їм дуже важко довести до кінця, як і втілювати свої ідеї. Їм не вистачає наполегливості, набридає одноманітність. Їх варто не втомлювати одноманітністю роботи. Щоб холерики, швидко закінчивши завдання, не заважали на уроці іншим учням, учителеві необхідно завжди мати для них кілька цікавих додаткових завдань, але пропонувати ці завдання можна тільки у разі якісного виконання дитиною основного завдання. Використовуючи цікаві для дитини-холерика види-діяльності, можна поступово формувати в неї посидючість, наполегливість, сумлінність, ретельність і точність у виконанні завдань.

Флегматиків можна охарактеризувати за такими ознаками: сильні, врівноважені, інертні.

Флегматики повільні, нерішучі, пасивні майже завжди утримуються від швидкого включення й виконання завдання. Вони наполегливі в роботі, розпочате доводять до кінця, проте надто повільно. Флегматики все роблять без поспіху, як би їх не підганяли. В екстремальних умовах стають загальмованими, розгублюються, а тому потребують сторонньої допомоги. Не потрібно пропонувати їм завдання, що потребують швидкого темпу виконання. Флегматики не витримують значних навантажень, якщо змушені виконувати їх у швидкому темпі. Не можна дорікати таким дітям у повільності, пасивності, некмітливості. Не можна постійно навмисно підганяти флегматиків, прискорювати їхню діяльність, запро-

ваджуючи змагання й ігри наввипередки. Наслідки такого ставлення здебільшого негативні: дитина стає схвильованою, починає виконувати запропоноване завдання швидко та неякісно, несумлінно; може сформуватися комплекс неповноцінності через постійні невдачі. Внаслідок дитина не розкриває себе як особистість, не реалізує власні творчі можливості. Для правильного виховання і навчання дітей-флегматиків необхідно створити атмосферу, в якій буде повністю відсутня поспішність, нетерплячість. Дорослим важливо не забувати, що такі діти не здатні швидко орієнтуватися, тому всі справи потрібно доручати заздалегідь. Вони ретельно обмірковують і планують свої дії. Є терплячими, наполегливими у досягненні мети, стійкі у прагненнях і настроях. Рішення приймають повільно, але виважено. У роботі з дітьми-флегматиками має бути повністю відсутня поспішність, нетерплячість. Від таких дітей не можна вимагати миттєвої відповіді на запитання, швидкого переключення з одного виду діяльності на інший.

Меланхоліків можна охарактеризувати як слабких.

Вони дуже чутливі і вразливі. При невдачі стають пригніченими й розгубленими. У незнайомій ситуації стають безпорадними, переживають страх. Активність низька, не здатні витримувати сильне нервове напруження. Вони швидко втомлюються. Їх швидко втомлює будь-яка діяльність, навіть легка і цікава. Саме тому, вони виконують будь-яке завдання досить повільно. При сильних подразниках погіршується якість виконання завдання. Нову інформацію меланхоліки здатні засвоювати швидко чи повільно – залежно від обставин. У спокійній, доброзичливій атмосфері нові відомості засвоюються ними швидко і надовго. Меланхоліки відзначаються надзвичайною точністю й скрупульозністю у виконанні будь-якого завдання. Зазвичай уникають труднощів і перешкод, відмовляються від боротьби, тому що в таких ситуаціях розгублюються. Як правило, нездатні відстоювати свої погляди.

Регулюючий вплив учителів, батьків, шкільних психологів на учнів з різними типологічними особливостями має важливе значення для розвитку їхньої фантазії. Так дітей зі слабкою нервовою системою рекомендується частіше підбадьорювати, заохочувати, хвалити, а на їхні невдачі не реагувати гострою критикою, доріканнями. Дітей із сильною нервовою системою, якщо вони не проявили повністю своїх можливостей, недостатньо серйозно поставилися до виконання завдання, можна критикувати, не боячись викликати в них занепад сил і настрою. Не можна, звичайно, перебільшити, щоб не порушити їхню впевненість у своїх силах. Відповідною має бути і тактика спілкування дітей у процесі спільної творчої діяльності. Не можна нападати з доріканнями на дитину зі слабкою нервовою системою всією групою після її невдалої дії, так само як недоречно робити зауваження у процесі діяльності, оскільки це лише призведе до виникнення у неї додаткової психічної напруги, нервозності, невпевненості у собі, боязні

помилки. Навпаки, після невдалої дії, необхідно її заспокоїти, підбадьорити, вселити впевненість у власні сили.

А також, підтримка й гнучке оцінювання продуктів фантазії учнів задають спрямованість на соціально значущу самореалізацію і відкривають позитивні можливості для розвитку повноцінної творчої діяльності.

Висновки. Таким чином, розвиток фантазії молодших школярів завжди повинен бути в полі зору вчителів, батьків, шкільних психологів, оскільки це сприяє вдосконаленню творчих здібностей дітей, розвитку їх творчої особистості. На нашу думку, лише творчий вчитель з добре розвиненою уявою

може сприяти формуванню творчої особистості кожного учня, позитивно впливати на розвиток їхньої фантазії. А тому сучасна початкова школа потребує вчителя, готового до того, що кожен день роботи з дітьми – це пошук, здатного до творчої педагогічної діяльності, у якого є потреба у творчій взаємодії з учнями, який здатний до творчого уявлення, фантазування, спроможний легко генерувати нові, цікаві ідеї, відходити від традиційних схем, шаблонів у навчанні та вихованні підростаючого покоління, володіє методами та прийомами розвитку фантазії у школярів, а також вміє їх застосовувати, враховуючи вікові та індивідуальні особливості учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Губенко О.В. Теоретико-методологічні основи дослідження психологічних механізмів творчої діяльності (інтегративний підхід): Монографія. Київ : «Апостол», 2019. 400 с.
2. Клименко В.В. Психологія творчості. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 480 с.
3. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л. М. Прокопівки. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
4. Максименко С. Д., Меєрович М. Й., Шрагіна Л. І. Системне мислення: формування і розвиток. Київ : Видавничий дім «Києво-Могиллянська академія», 2020. 251 с.
5. Педагогічні технології: наука – практиці: навч.-метод. щорічник / О. І Кульчицька, С. О. Сисоєва, Я. В. Цехмістер / за ред. С. О. Сисоєвої. Київ : ВІПОЛ, 2002. Вип. 1. 281 с.
6. Психологічна діагностика інтелекту, мислення, креативності дитини / Упорядники: С. Максименко, Л. Кондратенко, О. Главник. Київ : Мікрос-СВС, 2003. 112 с.
7. Рибалка В. В. Методологічні проблеми наукової психології: посіб. Київ : Талком, 2017. 245 с.
8. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості: навч. посіб. Київ : ІЗМН, 1996. 236 с.
9. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посіб. 2-ге вид., доп. Київ : Либідь, 2001. 288 с.
10. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах: посіб. для вчителя. 2-ге вид., доп. Київ : «Магістр-S», 1997. 256 с.
11. Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / за заг. ред. В. О. Моляко. Київ : Освіта України, 2008. 702 с.
12. Чорна О. М. Психологічні засади розвитку фантазії у молодших школярів. Дис. канд. психол. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ, 2020. 370 с. http://ipood.com.ua/data/avtoreferaty_i_dysertatsii/2020/CHORNA_diser_pas.pdf